

Közrehatás az internetes szerzői jogi jogsértéseknél, a „Störerhaftung” alkalmazásának elméleti alapjai

A német ítélkezési gyakorlatban *pro* és *contra* is találhatóak döntések az előfizető felelősségével kapcsolatban, olyan esetekben, amikor az ő vezeték nélküli hálózatára kapcsolódva követnek el jogsértéseket.^[1] Míg Magyarországon a mai napig ezzel összefüggő polgári per nem indult, addig Németországban erre az esetkörre – mondhatni tömegesen – egy tisztán polgári jogi intézményt alkalmaznak, a *Störerhaftungot*, amely egy dologi jogi alapú felelősségi alakzat.^[2] Ennek oka, hogy a kárt okozó elsődleges jogsértők nehezen tetten érhetők (az adataikat a virtuális háló elrejt), ellentétben az előfizetőkkel, akiket a szolgáltatók be tudnak azonosítani. Jelen írásomban a *Störerhaftung* fogalmát és rendszertani helyét vizsgálom. A német kifejezést magyarra a háborító személy felelősségeként fordíthatjuk, ez már sejteti, hogy az intézmény jelenkori alkalmazásakor egy klasszikus polgári jogi szabály kreatív, a modernitás közegébe idomuló interpretációjával találkozhatunk.

A DOLOGI JOGI EREDET

Ha a jogintézmény klasszikus megjelenését nézzük, kezdetben nem a felelősségnek az okozókon túlra történő terjesztése, hanem a tulajdon védelmének a célja volt az elsődleges. Azaz nem a *reparációs* mező kiterjesztése, hanem tulajdonképpen a *prevenció*. A BGB 1004. § (és a birtokháborításról rendelkező 862. §) által szabályozott esetkör a tulajdonvédelem rendszerében meghatározza a tulajdon háborítatlansága iránti igényt, amely a jogsértő magatartástól történő eltiltásra és a jogsértő állapot megszüntetésére is irányulhat.^[3] Ez tulajdonképpen megfelel a római jogban is ismert *actio negatoria in rem* intézményének,

[1] Lásd pl.: BGH, Urt. v. 12. 5. 2010 – I ZR 121/08, LG Hamburg 25.01. 2006. – 308. O 58/06.; LG Hamburg 26.07.2006. – 308 O 407/06.; OLG Düsseldorf 27.12.2007. – I-20 W 157/07., LG Köln 12.09.2007 – 28 O 339/07.

[2] Egyébiránt ezt a felelősséget internetes közegben először az internetes piacterekkel összefüggésben alkalmazta a német judikatúra, kifejtve azok szűrési kötelezettségét. Lásd: BGH Az. ZR 304/01

[3] BGB 1004. § (1) „Wird das Eigentum in anderer Weise als durch Entziehung oder Vorenthaltung des Besitzes beeinträchtigt, so kann der Eigentümer von dem Störer die Beseitigung der Beeinträchtigung verlangen. Sind weitere Beeinträchtigungen zu besorgen, so kann der Eigentümer auf Unterlassung klagen.” (2) Der Anspruch ist ausgeschlossen, wenn der Eigentümer zur Duldung verpflichtet ist.” Lásd még: Wilhelm, 2010, 559–561.

amelyet az ellen kérhetett a tulajdonos, aki őt a dolog teljes élvezetében korlátozta vagy háborította.^[4] Ennek a tulajdonvédelmi eszköznek a magyar jogban a mai (Ptk. 115. § (3) bekezdése első fordulatóban meghatározott) „tulajdonjog kizárólagossága iránti igény” felel meg, amely szerint a tulajdonos követelheti a (tulajdonjogának gyakorlását akadályozó, korlátozó, veszélyeztető) jogellenes beavatkozás vagy behatás megszüntetését.^[5] A tulajdoni igény ezen megnyilvánulási formája objektív jogkövetkezményekre irányul. Ezekről Grosschmid még az *a posteriori* kötelmi jelleget is megtagadta.^[6] Ezzel egybehangzó Szladits Károly álláspontja, aki szerint ezen igények tartalmukat tekintve valóban hasonlóak a kötelmi követelésekhez, eredetüket nézve azonban különböznek attól.^[7] Így a hagyományos, erkölcsi szubsztrátummal bíró felelősségi felfogás szerint a háborító felelőssége tulajdonképpen nem felelősség, hanem objektív alapú helytállási kötelezettség.^[8] Azonban, ha a háborítás kárt is okoz, akkor a cselekmény a jogellenes károkozás kategóriájába hajolhat át.

E klasszikus tulajdonvédelmi eszközt azonban nem klasszikus tulajdoni tárgyakkal kapcsolatban alkalmazzák. A fent vázolt szabályokat ki kellett tehát terjeszteni a szellemi alkotások védelmére is, mivel a német dogmatika szerint a szerzői jogok nem minősülnek tulajdonjognak. Ez abból következik, hogy a BGB 90. § a dolog fogalmának meghatározását a testi tárgyak (*res corporales*) körére szűkíti. E szakasz azonban nem zárja ki, hogy a dolgokon fennálló tulajdonjog mellett létezzen szellemi tulajdon is. Továbbá a német szerzői jogi törvény^[9] (UrhG) mögöttes szabálya a BGB, így ha nincs speciális törvényi rendelkezés, akkor a BGB vonatkozó szabályai alkalmazhatók. Emellett a német alkotmánybíróság döntései értelmében a szellemi alkotásokkal kapcsolatban alkalmazhatók a német alkotmány (*Grundgesetz*) 14. szakasza által biztosított tulajdonvédelmi eszközök.^[10] (Ez a szakasz kizárólag a szerző vagyoni érdekvédelmének alapja, a személyi jogok alkotmányos alapjait a *Grundgesetz* 1. és 2. szakaszai-ban találhatjuk. Megjegyzendő, hogy a *Grundgesetz* 14. cikkének (2) bekezdése rendelkezik arról is, hogy a tulajdon nemcsak jogosít, hanem kötelez is. Annak egyszersmind a köz javát is kell szolgálnia.^[11] Ebből vezethető le, hogy a jogalko-

[4] Brósz – Pólay, 1986. 260.,264.; Földi – Hamza, 1996. 355., 360.; Nótári, 2011, 216., Lásd még pl.: Nizsalovszky, 1928, 232–233., Kolosváry, 1927, 150., a szerző „részleges tulajdonjogi sérelem”-nek nevezi az ilyen jellegű beavatkozásokat. A kereset céljánál pedig a károk megtérítését is megjelöli.

[5] Lenkovic, 2001, 201–202.

[6] Idézi: Asztalos, 1966, 283.

[7] Szladits, 1930, 212.

[8] Vö.: Markensis – Unberath, 2002, 27–28. A francia és svájci jog ebben az esetben megengedi, hogy a tulajdonos a károk megtérítését is követelje. A következőkben ismertetem, hogy a német jogban sem ismeretlen bizonyos esetekben (bár nem kártérítés jogcímén) az okozott vagyoni hátrány megtérítése.

[9] Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte, 1965.09.09. BGBl S 1273.

[10] Például: BVerfG 07.07.1971. – 1 BvR 765/66 „Kirchen- und Schulgebrauch”; BVerG 07.07.1971. – BvR 775/66.; BVerG 07.07.1971 – 1 BvR 276/71; lásd még: Braegelman, 2009, 131–135.

[11] „Eigentum verpflichtet. Sein Gebrauch soll zugleich dem Wohle der Allgemeinheit dienen.”

tás során a közérdekre és az alkotók egyéni érdekeire is tekintettel érdekegyensúly megteremtésére kell törekedni.)

I. A HÁBORÍTÓ SZEMÉLY FELELŐSSÉGE

A *Störerhaftung* valamely jogsértő harmadik személy magatartásáért való felelősség,^[12] amelynek alapja egyes ellenőrzési kötelezettségek megszegése.^[13] Hartmann rendszerezése szerint a *Störerhaftung* megállapításának feltételei az alábbiak:^[14]

- 1) Bár a háborító önállóan felel, felelősségének előfeltétele egy harmadik személy jogsértése.
- 2) Szükséges, hogy a háborítónak mind ténybeli, mind jogi értelemben vett lehetősége legyen elhárítani a jogsértést. (Ez tulajdonképpen a római jogban is ismert „*ultra posse nemo obligatur*” – azaz, a senki sem köteles a képességeit meghaladó teljesítésre – elvéből következik.)
- 3) Magatartása jogellenes legyen, azaz ne legyen a másik félnek tűrési kötelezettsége a háborítással szemben.
- 4) A háborító szegje meg ellenőrzési kötelezettségeit (azaz mulassza el azok teljesítését). Tulajdonképpen ez utóbbi a felelősség megállapításának központi kérdése.^[15] A legtöbb kritikával azt illetik, hogy milyen alapon állnak fenn e kötelezettségek. (Ráadásul a bíróságok sok esetben egyfajta preventív, ún. *pro-aktive Kontrollpflichtet* állapítanak meg.)^[16]

Mint arra már utaltam, a *Störerhaftung* alkalmazása a szerzői jogi jogsértések esetén nem törvényi analógián alapul, a jogalkalmazás felhasználta a korábban már versenyjogi jogsértések esetén (szintén) analóg módon alkalmazott felelősséget a szerző vagyoni érdekeinek védelmére, kiegészítve azt egy specializált ellenőrzési kötelezettséggel.^[17] Az ellenőrzési kötelezettség kimutatása a tényállás vizsgálatakor szükséges, ellenkező esetben olyan vélelemre lenne szükség, amely szerint az illetőnek általános ellenőrzési kötelezettsége van. A megállapításához szükséges, hogy a háborító valamilyen módon a harmadik személy

[12] A *Haftung* kifejezés „felelősség” jelentésével és annak jelentéstartalmával kapcsolatban lásd bővebben: Földi, 2004, 53–59., 67–68.

[13] Vitatható azonban, hogy a más személy magatartásával összefüggő háborítói felelősség „másért való felelősség lesz-e”, ugyanis a bekövetkezett károkért a *Störer* ezen az alapon nem felelhet, így kártérítési szempontból a derivatív jelleg nem érvényesül. A másért való felelősséggel kapcsolatban lásd: Földi, 2004, 94–101.; továbbá: Szalma, 2008, 19–20.

[14] Hartmann, 2009, 50.

[15] Hartmann, 2009, 50.

[16] Hasonló anomáliák a magyar jogban is megfigyelhetők. (Például a felróhatóság és jogellenesség összekapcsolódása mulasztással történő károkozás esetén.) Lásd: Petrik, 2002, 28–34.

[17] Lásd pl.: BGH, 17.05.2001 – I ZR 251/99.

jogsértésében akarattalosan és az adekvát kauzalitás szerint megalapozottan („*willentlich und adäquat kausal*”) részt vegyen.^[18] Ez magában foglalja a közreműködést és a támogatást is. Lényeges, hogy az illetőnek legyen jogilag értékelhető lehetősége a jogsértő cselekmény megakadályozására. A felróhatóság nem feltétel, mivel objektív alapú kötelezettségről van szó. A *willentlich* elemet külső körülmények vizsgálatából vezetik vissza, az nem az okozott kárral kapcsolatos tudati viszonyulást jelöli. Ezt támasztja alá a német Legfelsőbb Bíróság a *Störerhaftung* kapcsolatos (a későbbi sorozatos pereket megelőző) korai döntéseiben is.^[19] Ebből az is következik, hogy az elsődleges jogsértő cselekményéért fennálló felelősség és a háborító felelőssége nem lesz közös okozás. A két felelősség ugyanis olyan értelemben független egymástól, hogy a tényleges jogsértő (teljes) felelősségre vonása esetén is elvileg felvethető a háborító felelőssége.

A *Störerhaftung* megállapítása kapcsán közömbös, hogy a háborító oldalán kimutatható-e felróhatóság is, ez már csak egy esetleges kártérítési igényrel kapcsolatban bír jelentőséggel. (Ha azonban Hartmann rendszerének 4. pontjára tekintünk, a szerzői jogi *Störerhaftung*ba az ellenőrzési kötelezettség megállapításával kapcsolatban „visszalopózik” a felróhatósági elem.) Ugyanígy nézetem szerint (és ezzel a német ítélkezési gyakorlat is egyezést mutat) az is irreleváns a jogviszony abszolút szerkezetére tekintettel, hogy az illető, akinek dolgát eszközként használva elkövetik a károkozó magatartást, jogviszonyban van-e és ha igen, milyen jogviszonyban áll a tényleges károkozóval. A tulajdoni igény ugyanis *restitutív* jellegére is tekintettel, bárkivel szemben alkalmazható, aki kiküszöbölheti a háborítást (és akinek erre egyúttal jogilag releváns kötelezettsége is van), ennek feltétele véleményem szerint pusztán a kauzális összefüggés megléte.

További kérdésként vethető még fel, hogy az abbahagyásra irányuló igény milyen viszonyban áll a kártérítési igénnyel? Azaz mindenképpen követelnie kell-e a tulajdonosnak a *restitúciót*, avagy ez (pontosabban ennek sikertelensége) nem előfeltétele a kártérítési igénynek? Asztalos véleménye szerint a *reparatív* szankció előfeltétele az állag részleges elpusztulása, az objektív alapú igény így megelőzi a szubjektív alapút.^[20] Látszólagos ellentmondást kelt a sorrendiség megkövetelése akkor, ha még folyik a háborító magatartás, de már kár is keletkezett. Ebben az esetben azonban, Asztalos szerint, az állag részleges sérelme valósul meg, amelyre nézve már fogalmilag kizárt az abbahagyás, eltiltás, a további épségben maradt (megőrizhető integritású részekre nézve) viszont lehetséges. (Ilyen esetekben a német gyakorlat többször megengedte a károk dologi jogi alapon történő megtérítését.) Tehát a *reparatív* (kártérítési) és a *restitutív* (abbahagyásra irányuló) igény parallel érvényesülhet, ez azonban a még meglévő integritás fogalmi lehatárolása miatt mégsem mond ellent

[18] Hartmann, 2009, 48.

[19] BGH, 15.01.1957 – I ZR 56/55; BGH, 03.02.1976 – VI ZR 23/72. Megjegyzendő, hogy ezek a döntések nem szerzői jogi-, hanem versenyjogi jogsértések kapcsán vetették fel a *Störerhaftung*ot.

[20] Asztalos, 1966, 288.

Asztalos megállapításának. A sorrendiség azonban véleményem szerint nem állja meg a helyét a fenti tulajdonvédelmi eszközök szellemi tulajdonra történő interpretálása esetén, mivel itt nem konkrét tulajdoni tárgyról, nem testi tárgyról (*res corporales*) és ezek integritásáról, hanem az ezekhez képest absztraktabb (vagyon jogok összességéből következő) vagyoni érdek sérelméről van szó. Ennélfogva a jogsértés előtti helyzet nem *restituálható*, a vagyoni integritás pillanatok alatt sérül.

A háborító személy jogsértő cselekménytől való eltiltása tulajdonképpen arra irányul, hogy a tényleges károkozó személy károkozó magatartása megszűnjön. E megoldás tartható mindaddig, amíg a háborító kötelezettsége és a károkozó felelőssége nem mosódik össze. A háborító nem kötelezhető kártérítésre, mivel nem ő a károkozó, a károkozót pedig nem lehet abba hagyásra kötelezni (ha a károkozás egyáltalán folyamatos), mivel az ő személyére a vonatkozó esetekben tipikusan nem derül fény. Így a jog megoldása egy funkcionális megfontolástól vezérelt, a károkozó magatartást elméleti síkon kiküszöbölő, objektív alapú kötelezés. Mivel a háborító személynél általános károkozási vélelmet nem határoz meg a jog, így nem hárítja át a tényleges károkozó meghatározásának kockázatát a károsultról a háborító személyre. Viszont a károkkal kapcsolatos védekezési kötelezettséget, a védekezés lehetőségének lokalizálásával (azaz meghatározva, hogy ki képes leginkább védekezni a jogsértés ellen) a háborítóra hárítja. Egyesek szerint így a *Störerhaftung* gumiszabállyá válik, ami praktikusán igényérvényesítési lehetőséget ad a jogosult kezébe abban az esetben, ha a tényleges elkövető személyét vagy annak felróhatóságát nem tudja bizonyítani.^[21]

A német Legfelsőbb Bíróság a „*Sommer unseres Lebens*”^[22] esetben például – amelyben az adott személy vezeték nélküli hálózattal rendelkező és ehhez mások is hozzáférhettek – megállapítja, hogy az illető csak akkor tartozik kártérítési felelősséggel, ha ő maga követte el a jogsértést, azaz a károkozó minőség (*Täterschaft*) megállapítható, ez azonban nem vélelmezhető.^[23] Fontos továbbá kiemelni, hogy amennyiben a jogellenes magatartást a háborító nem szünteti meg, fennállhat a kártérítési felelőssége, ugyanis – az abba hagyásra kötelezéstől kezdve – a zavaró magatartás *actus contrarius*-ával tartozik, így kártérítési felelőssége ennek (tehát saját kötelezettségének) elmulasztása miatt áll fenn.^[24]

A német jogban továbbá, az átértelmezett *Störerhaftung* *restitutív* funkciója mellett megjelenik a *prevenció* is, ugyanis károsodás veszélye esetén (tehát tényleges károsodás nélkül) is kérhető az adott magatartástól történő eltiltás. (Ez elméletileg kiterjeszthető a fájlmegosztásra is.) Ennek alkalmazáshatósága azonban például a vezeték nélküli hálózatot üzemeltetők esetében valószínűt-

[21] Graf, 2009, 197.

[22] BGH 12.05.2010. – I ZR 121/08.

[23] Ebből jól kitűnik a *Verhaltens-* és az *Erfolgsunrecht* közötti különbség, előbbi alá eső cselekményeknél a jogellenességet a kifejtett magatartás alapozza meg, míg utóbbiaknál az eredmény.

[24] Vö.: Hartmann, 2009, 39.

lennek tűnik, ugyanis az illetőnek fel kellene ismernie azt, hogy az internetkapcsolatát egy későbbi jogsértés elkövetéséhez fogják felhasználni.^[25]

II. DOLOGI FELELŐSSÉG VERSUS KÖTELMI FELELŐSSÉG

A *Störerhaftung* alkalmazásának egyik kiemelkedő kritikusa Köhler, szerinte ez a felelősségi alakzat felesleges, mivel azt a gyakorlatban a BGB 830.§-ával (a károkozásban résztvevő személyek felelősségéről rendelkező résszel) lehetne helyettesíteni. Ezt ugyanis szerinte a károkozó felelősségen túl, analóg módon, valamely magatartástól való tartózkodásra (és az ezért való felelősségre) is megfelelően lehet alkalmazni, kiterjesztve az okozók és közreműködők fogalmát az ellenőrzési kötelezettség megszegőire.^[26] Köhler arra is felhívja a figyelmet, hogy a *Störerhaftung* fogalmi tágítása dogmatikailag nem a leghelyesebb. Ezzel szemben Hartmann úgy véli, hogy az ellenőrzési kötelezettség (a szerinte) rugalmasabb *Störerhaftung* fogalmába könnyebben beleillik, mint az annál sokkal merevebb (és törvényileg valóban jobban körülhatárolt) közreműködőkre vonatkozó szabályokba.^[27] Megjegyzendő, hogy a német Legfelsőbb Bíróság elkülönítette a többek közös károkozása esetén alkalmazandó kártérítési felelősséget, a *Störerhaftung*ra alapozott abba hagyási kötelezettségtől.^[28]

Gräbig több olyan bírói döntésre is utal, amelyben a bíróság eltért a *Störerhaftung*tól és károkozó felelősséget állapított meg, megjegyzi azonban azt is, hogy ezek a döntések jogilag legalábbis aggályosak.^[29] A *Störerhaftung*tól elkülönülő felelősségi alap létjogosultságának megokolásakor a bíróságok több ízben utalnak vissza az ún. *Halzband* ügyre.^[30] Az elsősorban versenyjogi relevanciával bíró ügyben a jogsértő személy más felhasználó számlájának használatával követett el jogsértéseket az egyik népszerű internetes piactéren (az *Ebay-en*). A jogsértő az idegen számlaszámhoz azért tudott hozzájutni, mert a számlatulajdonos nem tett eleget a szükséges biztonsági intézkedéseknek. Utóbbi felelősségét nem a háborító felelősségére, hanem a veszély elleni védekezési kötelezettség egy általános kártérítési szabályára (*Verkehrspflichten*) alapozták. A Gräbig által

[25] Vö.: Hartmann, 2009, 51–52.

[26] Bővebben lásd: Hartmann, 2009, 59–60.

[27] Hartmann, 2009, 59–61. A szerző ugyanitt kifejti, hogy bár a kártérítési kötelezettség valóban megalapozható lenne az illetővel szemben, ha a közreműködői felelősség megállapításának feltételei fennállnak, azonban abba hagyásra kötelezni nem lehet. Ennek az az oka, hogy a BGB 830.§-ának gyakorlata a károkozásban közreműködésnél szándékosságot vár el, ha az nem áll fenn, akkor kizárt a felelősség. A szándékosságot azonban úgy kell értelmezni, hogy az megállapítható, ha a közreműködő tudott az elsődleges jogsértő magatartásának jogellenességéről. Az azonban, ha nem tudott róla, de kellő körültekintés mellett tudnia kellett volna, nem tartozik ebbe a körbe, hiszen már a gondatlanság fogalmán belül értelmezendő.

[28] BGH 18.10.2001 – I ZR 22/99.

[29] Gräbig, 2011, 506–507.

[30] BGH 11.03.2009 – I ZR 114/06.

felhívott egyik ilyen esetben a *Youtube* videomegosztó portál felelősségét állapította meg a LG Hamburg.^[31] Az ügy tényállása szerint dalainak az előbbi portálon történő közzététele miatt a híres angol énekesnő, Sarah Brightman beperelte a *Youtube*-ot és a *Google*-t.^[32] A döntés szerint a *Youtube* úgy felel a szerzői jogot sértő videókért, mintha azokat saját tartalomként tette volna közzé. Mivel ezekenél a videóknál az oldal megjeleníti a logót, továbbá tartalomtól függően összefűzi ezeket különböző tartalmakkal vagy reklámokkal. A bíróság tehát megállapította, hogy a *Youtube*-ot nem lehet véleménynyilvánító portálként kezelni, hanem olyanként kell, amely tartalmat jelenít meg.^[33] Továbbá a bíróság eltiltotta a *Youtube*-ot az énekesnő dalainak terjesztésétől.^[34] A *Störerhaftung*tól való eltérés figyelhető meg továbbá például a *Berlini Landgericht Admin-C* felelősségével foglalkozó ítéletében, ahol az adott szolgáltatótól a felhasználók nem kívánt leveleket (ún. *spam*eket) kaptak.^[35] Azonban például a *Hamburgi Oberstes Landesgericht* más esetekben elutasította az üzemeltető károkozó felelősségének megállapítását. A *sevenload.de* oldal üzemeltetői ellen indított perben például a bíróság úgy találta, hogy a tartalom nem válik saját tartalommal.^[36] Bár sem károkozásban, sem a károkozásban való közreműködésben nem találták a portált felelősnek, a *Störerhaftung* alapján azonban megalapozták a felelősséget. Összességében a német Legfelsőbb Bíróság gyakorlatát is figyelembe véve megállapítható, hogy a *Störerhaftung*ra alapozott döntéshozatal a német bírói gyakorlat fenntartja.

A harmadik személyekért fennálló közvetett felelősség teljes rendszerére tekintve Gräbig szerint ez egyrészt megalapozható a *Halzband* döntés elvei mentén. Emellett a szerzői jogban továbbra is erős a *Störerhaftung* jelenléte, azonban a bíróság, több esetben, erről az okozót központba állító szemléletre váltott (*Täterschaft, Teilnahme*).^[37] Mivel a szerzői jog jogosultja nehezen tudja bizonyítani, ki volt a tényleges jogsértést elkövető személy, ezért inkább a tetten érhető harmadik személyekkel szemben érvényesít igényt, akik bár nem okozók, de közrehatottak az okozásban. (Ez a harmadik személy pedig az ellenőrzési és eltávolítási kötelezettség megszegése kapcsán felelhet.) Persze, ha ezek oldalán szándékosság vagy gondatlanság megállapítható, ez a kártérítési felelősségüket is megalapozhatja. Ehhez jön a szellemi alkotások jogában egyfajta vétkességétől

[31] LG Hamburg, 03.09.2010. - 308 O 27/09.

[32] A *Youtube*-al szemben több per is indult Európában. Spanyolországban rájuk nézve kedvező döntés született, míg például Olaszországban elmarasztalta őket a bíróság. Bővebben lásd: Smith, 2011, 1575-1587.

[33] Ezért nem hivatkozhat a *Youtube* az Elker-irányelv (tartalomszolgáltatókra vonatkozó) 14. szakaszára vagy ennek a TMG 10. §-ában megjelenő szabályozására (*Speicherung von Informationen*).

[34] Kártérítésre csak a harmadrendű alperest (a *Youtube*-ot) kötelezte a bíróság, az elsőrendűvel (*Google*) szemben – mivel a felperes csak jogalap nélküli gazdagodás visszatérítésére irányuló igényt terjesztett elő – kártérítést nem állapított meg. A *Youtube* ellen megítélt kártérítés mértékének meghatározása során a tényleges lehívások számát vették figyelembe.

[35] LG Berlin, 26.09.2005. - 16 O 718/05.

[36] Lásd: OLG Hamburg, 29.09.2010 - 5 U 9/09.

[37] Gräbig, 2011, 504-509.

független eredményfelelőssége, amely szintén egy harmadik személy tevékenységéért áll fenn. (UrhG 99.§). Ebben az esetben a vállalkozás, illetve szolgáltató mint az okozásban részt vevő személy (*Nebentäter*) felelhet az adott jogsértésért. Ennek azonban speciális törvényi alapja van, az nem a BGB-ben található. A szabály jogpolitikai eredője az a felfogás, hogy adott tevékenység gyakorlásának gazdasági előnyeit ő élvezzi, ezért az ezzel kapcsolatos kockázatokból is részesülnie kell.

A BGB ismeri és elkülöníti a *Mittäter* és a *Nebentäter* fogalmát,^[38] mivel a két okozási kategóriát a magyar kártérítési jog nem nevesíti,^[39] így tartalma alapján az előbbit közös (együttes) károkozásnak, utóbbit pedig többes okozásnak (értve ez alatt a nem akarategységben elkövetett cselekményeket) nevezhetjük. (Hangsúlyozván, hogy ez szükségképpen elkülönítés, ugyanis a többes okozás kifejezést a magyar polgári jog általános jelleggel használja minden olyan káreseményre, amelyet többen okoztak.)

A *Mittäterre* vonatkozó BGB rendelkezések szerint, ha többen együttesen elkövetett magatartásukkal kárt okoznak, mindegyik felelős lesz az okozott kárért (azaz mindegyiktől követelhető a teljes kár). Feltételezvéen ehhez a szándékos, tudatos közös együtműködést, amely a hozzájárulás kölcsönös beszámításához vezet.^[40] Ugyanezt a szabályt kell alkalmazni abban az esetben, ha nem derül fény arra, hogy több résztvevő közül ki okozta a kárt. Ugyanígy felel továbbá, aki rábír a károkozásra, vagy ahhoz segítséget nyújt.^[41]

*Nebentäter*ről akkor beszélhetünk, ha a kárért több személy egymás mellett (egymástól függetlenül) felelős, felelősségükre az egyetemleges kötelezettségre (*Gesamtschuldner*) vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.^[42] Ebben az esetben az illető személyek tehát egymás tevékenységéről nem tudva hatnak közre egy káresemény bekövetkezésében, megállapításához így ebben az esetben elég az összekapcsolódó okozás általi közösen kiváltott távoli eredmény. Tehát nem kell olyan közvetett eredményt bizonyítani, ami önmagában zárná az oksági láncot a jogsértéssel. (A BGB általános felelősségi szabályai szerint akkor számítják hozzá a közvetett okozó tevékenységét a jogsértéshez, ha az valamilyen kötelező jogi elírást megsértett. Ez a kötelezettség azonban lehet egy általános jogi előírás is, tehát nem szükséges, hogy ez speciális kötelezettség legyen.) A *Münchener Landgericht* például olyan esetben alapozta erre az alakzatra a károkozók felelősségét, amelyben az egyik személy a szerverén jogsértő tartalmat helyezett el,

[38] Harke, 2011, 446–449.

[39] Lásd pl.: Eörsi, 1966, 162–164; Marton, 1942, 19–21.

[40] Gräbig, 2011, 504.

[41] BGB 830. § (1) „*Haben mehrere durch eine gemeinschaftlich begangene unerlaubte Handlung einen Schaden verursacht, so ist jeder für den Schaden verantwortlich. Das Gleiche gilt, wenn sich nicht ermitteln lässt, wer von mehreren Beteiligten den Schaden durch seine Handlung verursacht hat.* (2) *Anstifter und Gehilfen stehen Mittätern gleich.*”

[42] BGB 840. § (1) „*Sind für den aus einer unerlaubten Handlung entstehenden Schaden mehrere nebeneinander verantwortlich, so haften sie als Gesamtschuldner.*”

míg a másik személy ezt beágyazta a saját weboldalába.^[43] A vonatkozó szabályok szerint mindegyiktől követelhető volt a teljes kár.

A BGB a 421. §-ban határozza meg a többek közös károkozása esetén alkalmazandó egyetemlegességi szabályt (*Gesamtschuldner*).^[44] Ez a magyar joghoz hasonlóan kimondja, hogy a károkozók közül bármelyiktől lehet követelni az egész tartozást, de csak egyszer. Ami különbséget jelent, hogy a BGB normatív szinten rögzíti (a magyar joggyakorlatban is élő szabályt), hogy a jogosult akár úgy is dönthet, hogy minden egyes károkozóval szemben igényt érvényesít, és választása szerint meghatározza, melyikkel szemben mekkora összeget. A teljes összeg teljesítéséig azonban az összes károkozó kötelezett marad.

Tovább bonyolítja a felelősségi rendszert, hogy a jogi nyelvben megjelenik a *Mitstörer* nem normatív kategóriája is, arra az esetre alkalmazva, amikor több *Störer* személye is megállapítható. Az elnevezés a *Mittäter* fogalom miatt megtévesztő lehet. Utóbbi esetében ugyanis elvárt a tudatos és akaratlagos közreműködés. Ennek a *Störer* esetében nem kell az elsődleges okozó magatartásával kapcsolatban fennállni. Így csak azokban az esetekben lehetne konzekvensen alkalmazni a *Mitstörer* elnevezést, ahol több háborító tudatosan és akaratlagosan együttműködik.^[45]

Felmerül továbbá a kérdés, hogy a háborító személyt lehet-e kártérítésre kötelezni? Ahogy azt már a *Störerhaftung* elvi alapjainál kifejtettem, ha a háborító az abbahagyásra való kötelezésnek nem tesz eleget, felelőssége kártérítési felelősségbe fordulhat át. Ezen esetkör mellett is találhatóak azonban a német joggyakorlatban olyan esetek, amelyek szerint a háborító személyt bizonyos károk megtérítésére (is) kötelezik, azonban mindezt úgy teszik a bíróságok, hogy a kártérítési felelősséget nem állapítják meg. Az ehhez vezető elméleti kiindulópont az, hogy a zavarás a tulajdonjog jogellenes korlátozásaként fogható fel. A kérdés, hogy az ilyen korlátozások felfoghatók-e kárként? A vonatkozó joggyakorlat szerint, a 1004. § szerinti korlátozásnak minősíthető a dolog hátrányos megváltoztatása is.^[46] Ebben az esetben pedig a visszaállítás költségei követelhetők lesznek. Az azonban nem volna tartható, hogy felróhatóság nélkül is felelőssé lehessen tenni az illetőt a bekövetkezett károkért. A BGB általános felelősségi klauzulája (823. §) alapján természetesen megítélhető kár az adott dolog bekövetkezett fogyatkozása (értékcsökkenése) esetén (*damnum emergens*). A tulajdoni igény keretében (1004. § alapján) elszámolható károk megtérítésével kapcsolatban azonban nem a kár fogalmi elemeire, hanem a fennálló hábo-

[43] Bővebben lásd: LG München, 10.01.2007. - 21 O 20028/05.

[44] BGB 421. § „*Schulden mehrere eine Leistung in der Weise, dass jeder die ganze Leistung zu bewirken verpflichtet, der Gläubiger aber die Leistung nur einmal zu fordern berechtigt ist (Gesamtschuldner), so kann der Gläubiger die Leistung nach seinem Belieben von jedem der Schuldner ganz oder zu einem Teil fordern. Bis zur Bewirkung der ganzen Leistung bleiben sämtliche Schuldner verpflichtet.*”

[45] Hartmann, 2009, 32.

[46] BGH, 04.02.2005 - V ZR 142/04.

rító (és egyben károsító) állapotra koncentrálni a joggyakorlat. Ezek ugyanis, az előzőhöz képes olyan speciális esetekben állapíthatók meg, amikor folyamatosan fennálló, be nem fejeződött károsodás elhárításáról van szó (például amikor a lehulló kövek, vagy átfolyások miatt az adott falon repedés indul meg és az fokozatosan növekszik).^[47] A német bírói gyakorlat mindezt úgy oldja meg, hogy nem a károk megtérítéséről rendelkezik, hanem a jogsértő állapot megszüntetési költségeinek viseléséről. Kétségtelen, hogy a dogmatikai elhatárolás esetleges.^[48]

III. VÉDEKEZÉSI ÉS ELLENŐRZÉSI KÖTELEZETTSÉGEK

A *Störerhaftung* elvi alapjának megértéséhez vizsgálni kell még a háborító felelősségének egyik lényeges (ha nem a leglényegesebb) elemét, az ellenőrzési kötelezettségeket (*Prüfungspflichten*). Ezek fennállását az általános szabályok szerint a felperesnek kell bizonyítani. E kötelezettségeket tulajdonképpen a kártérítési jogban megjelenő – alább ismerttetendő – veszély elleni védekezési kötelezettségek (*Verkehrspflichten*) analógiájára munkálták ki, sőt a *Störerhaftung* interneten elkövetett cselekmények kapcsán történő átértelmezésével, egyesek szerint az ellenőrzési kötelezettség a veszély elleni védekezési kötelezettségeken belüli egyik alkategóriaként fogható fel.^[49] Ezzel tulajdonképpen ahhoz a következtetéshez juthatunk, hogy az internet különböző felhasználási módjai mindig rejtenek magukban veszélyeket, mondhatni ez a világháló lényegénél fogva szükségszerű. (Az azonban okszerűtlen következtetés lenne, hogy az internetet önmagában veszélyforrásként fogadjuk el. Ugyanis a veszély forrása az esetek többségében valamely emberi magatartás, vagy magatartások, nem pedig egy azoktól független külső ok.) Ennélfogva a jog nem várhatja el minden esetben, hogy az interneten megjelenő, ellenőrzési pontként („kapuőrökként”) szolgáló szereplők a veszélyt teljesen megszüntessék, hiszen ez aránytalan terheket róna rájuk, emellett a felelősség elvén nyugvó kártelepítés aránytalanul nagy területet hódítana el a klasszikus kárviselési szabály (*casus nocet domino, casus sentit dominus*) alkalmazása elől. Bár az utóbbi klasszikus szabály kárveszély viselési „főszabályi jellegét” a több irányból rétegzett kártelepítési rendszer valóban

[47] Lásd: Wilhelm, 2010, 562. A szerző további példákat is hoz a bírói gyakorlatból. Például: az olajszállító jármű felborul, és az olaj elkezd a földbe szivárogni, ebben az esetben a BGB 1004. § alapján állapítható meg a felelősség, ha azonban sav ömlik a földre, amely egyszeri károsodást okozva elpárolog, a kár bekövetkezettnek tekintendő és a 823. §-t kell alkalmazni.

[48] Erre példaként hozható az az eset, amikor egy hegyoldalon kiütött tűz áterjedt az a vasúti töltésre. A tűz elleni védekezés költségeit, továbbá a helyreállítási költségeket annak kellett viselni, akinek területéről a tűz áterjedt (függetlenül attól, hogy ez nem volt neki felróható). Mivel a tüzet a bíróság folyamatos károsító állapotként értékelte és megállapította, hogy nem csak a veszélyforrás megszüntetése követelhető, de természetbeni helyreállítás (*Naturalrestitution*) is. Az esetet ismerteti: Wilhelm, 2010, 562–563.

[49] Hartmann, 2009, 65., 70.; Lásd még: BGH 12.07.2007. – I ZR 18/04 – Az eBayen megjelenő fiatalokra veszélyes tartalomról.

lassan „kivétel érzetűvé” változtatja, egy új társadalmi viszonyra történő reflexió esetén mégis érdemes a hagyományos dogmatikai alapokról kiindulni.

Alapvető különbség, hogy a *Verkehrspflichten* a deliktualis felelősség körében (a BGB 823. §-ra alapozva) alakult ki, míg a *Prüfungspflichten* alapja maga a szemben álló tulajdoni igény. Előbbi esetében a saját magatartásáért felel az illető, utóbbit pedig (ezen felül) más jogsértő magatartásának megalapozására használták fel. A két kötelezettség elvi alapja azonban közös: a veszély elhárítására irányuló, adott helyzetben általában elvárható magatartás. Továbbá a jogpolitikai eredő is hasonló volt: a felelősség kiterjesztése a közvetlen okozón kívüli személyekre. Így e két kötelezettség felfogható a veszély elkerülésére irányuló kötelezettség két altípusának is. Az ellenőrzési kötelezettség kifejtése a *Störerhaftung* esetében tehát azért volt szükséges, mert nem volt arra nézve előírás vagy gyakorlat, hogy harmadik személy magatartását be kellene számítani a háborítónak, emellett objektív eredményfelelősséget sem lehetett megállapítani ilyen személy magatartásáért. Az ellenőrzési kötelezettségek megalapozásával azonban a háborító tulajdonképpen a saját (veszélyt lehetővé tevő) magatartásáért felel.^[50] Ugyanezt a kérdést a háborító oldaláról szemlélve, megkülönböztethetünk olyan háborítást, amely a háborító magatartásának vagy valamilyen konkrét cselekményének következménye (*Handlungsstörer*) és olyat, amely valamilyen állapot következménye (*Zustandsstörer*). Előbbi esetben maga a háborító tekintendő okozónak, utóbbi esetben az ő birtokában lévő dolog állapota a közvetlen ok. Ennek mentén felelőssége akkor is megállapítható, ha valamely más személy közvetlen okozását az ő dolga tette lehetővé.

A *Verkehrspflichten* doktrínáját a német bíróságok és jogtudósok alkották meg. A szó jelentése abban foglalható össze, hogy valaki a tevékenységével vagy tulajdonával a hétköznapi életben olyan potenciális veszélyforrást keletkeztet, amely nagy valószínűséggel érinti mások jogait vagy törvényes érdekeit. (A mulasztással okozott károk esetén éppolyan fontos ez a tan, mint a hosszú okozati láncsal járó károkozó magatartások esetén.) Ez tehát valamilyen veszélyforrás elleni védekezési kötelezettséget jelent,^[51] elmulasztása kártérítési kötelezettséget alapozhat meg (a BGB 823. § alapján). A konkrét veszély nem szükséges elem, elég a veszély lehetősége, azonban az ezzel kapcsolatos előrelátást a felróhatóság körén belül kell megítélni (tehát nem keletkezik objektív vagy abszolút veszélyelkerülési kötelezettség). A doktrína először egy 1903-as bírósági döntésben jelent meg, az ebben tett megállapítások szerint az, aki a földjét a köz számára hozzáférhetővé teszi, köteles ezt úgy tenni, hogy senkit se veszélyeztessen ezáltal.^[52] (Példának okáért, valamely sportesemény szervezője fele-

[50] Hartmann, 2009, 72-74.

[51] Lagoni, 2007, 214.

[52] Markensis - Unberath, 2002, 86-87. Más források szerint az első eset 1902-ből származik, amelyben egy kidőlt fa miatt állapította meg a bíróság a felelősséget. Itt tulajdonképpen még csak a kötelezettségek előképéről van szó. Lásd: Hartmann, 2009, 66.

lős a nézők biztonságáért, így egy hokimeccs esetén felelőssé tehető a szervező, ha nem védi fallal a nézőket a kicsapódó korongtól.^[53] Az, hogy a felelősséget az általános felróhatósági szabályra (823. §), vagy a föld vagy épület birtokosának felelősségére (836-838. §§) alapozzák, értelemszerűen esetről esetre változik.^[54]

A felelős ezekben az esetekben tehát az lesz, aki megteremti a veszéllyel való érintkezés lehetőségét (*eröffnet einen Verkehr*). Ilyen merül fel például akkor, amikor valaki hozzáférést enged a saját épületéhez (innen könnyen eljuthatunk a saját internetkapcsolathoz való hozzáférés engedéséhez). Annak szintén ilyen kötelezettsége van, aki valamilyen terméket gyárt, és veszélyes állapotban engedi ki azt a forgalomba. (Azaz a veszélyes szoftver fejlesztőjének felelőssége is megalapozható lenne ez által.) De nem csak a gyártónak van ilyen kötelezettsége, hanem annak is, aki utóbb megakadályozhatja a károsodást. (Ezt pedig analóg módon az egyes jogsértő tartalmakat tároló oldalak üzemeltetőinek felelősségére lehet alkalmazni.) Természetesen a védekezési kötelezettségnek van egy gazdasági szűrőn keresztül értelmezett elvárhatósági maximuma, ésszerűtlen ráfordítások ugyanis nem várhatók el.^[55] Alapvetően az adott körülményeket mérlegelve kell megítélni, hogy volt-e az illetőnek ilyen kötelezettsége vagy sem. Ez a kötelezettség először a *Reichsgericht* döntésében („*Milzbrandfall*”) fogalmazódott meg.^[56] Az adott ügyben az állatorvos – mivel a marha lépfenében szenvedett – annak elaltatása mellett döntött, ám nem adott a mézárósnak megfelelő információt a fertőzésveszélyről. Bár nem volt általános kötelezettsége arra nézve, hogy védeni kell más személy egészségét, hacsak erre valamilyen jogviszony alapján nem köteles az illető, azonban mindenki, aki olyan tevékenységet fejt ki, amelyhez meghatározható veszélyek kapcsolódnak és szolgáltatásai a nyilvánosság számára hozzáférhetőek, felelősséggel tartozik.^[57]

A *Verkehrspflicht* tehát megalapozható, ha az adott tevékenység valamilyen jól meghatározható veszéllyel járhat harmadik személyek irányába. Ez tulajdonképpen az általános gondossági kötelezettség (*Sorgfaltspflicht*) speciális veszélynemekre történő kiterjesztéseként is értelmezhető.^[58] Ennek megszegése a BGB 823. § (1) bekezdésének alkalmazását vonhatja maga után,^[59] ha a tanú-

[53] BGH, 29.11.1983 - VI ZR 137/82.

[54] Markensis - Unberath, 2002, 88.

[55] Vö.: Hartmann, 2009, 69.

[56] RG 19.09.1921, 102 RGZ 372.

[57] E kötelezettséget később több tevékenységre is kiterjesztették, arra kellett azonban ügyelni, hogy nincs valamely általános koncepció arra nézve, hogy az összes szakmai vagy különleges szakértelmet igénylő tevékenység bevonható-e a *Verkehrspflicht* fogalmi körébe. Még akkor sem, ha több jogtudós is egyfajta „*Berufshaftung*” megléte mellett érvel (különböző jogalapokon), a bíróságok egyelőre nem fogadták ezt a kategóriát. Lásd: Lagoni, 2007, 217.

[58] Harke, 2011, 439.

[59] Egyesek szerint a BGB 823. § (2) bekezdésére is lehetne alapozni a felelősséget, az uralkodó nézőpont azonban az első szakaszra történő hagyatkozást tartja megalapozottabbnak. Lásd: Hartmann, 2009, 67. A (2) szakasz ugyanis a deliktuális felelősségen kívüli védelmi kötelezettségekre is kiterjeszti a felelősséget.

sítandó magatartás technikailag lehetséges és emellett gazdasági szempontból is elvárható az illető személytől. (Utóbbi alatt – mint már említettem – a felróhatóság fogalmának gazdaságosság szűrőn keresztüli vizsgálatát kell érteni.) Hasonló ez a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség alóli mentesülési okoknál megjelenő elháríthatatlanság kérdéséhez, hiszen irracionális költségek árán tulajdonképpen több veszélyforrás kiküszöbölhető lenne, azonban az elháríthatatlanságot ott is a gazdasági racionalitás szűrőjén keresztül kell értelmezni. (Példának okért, a vonat kerekéről lepattanó szikra által okozott kár is elhárítható lenne, ha az összes vasúti sín mellett megfelelő magasságú védőfal futna. Ez azonban túlzott gazdasági terhet jelentene a potenciális veszéllyel összevetve). Bár a védekezési kötelezettségek (*Verkehrspflichten*) a fokozott veszéllyel járó tevékenységért fennálló felelősséggel (*Gefährdungshaftung*) szemben nem az objektív felelősség fogalma alá tartoznak, az analógia megalapozott, ugyanis előbbi több dogmatikai elemet is átvett utóbbitól.^[60]

Összegzésképpen megállapítható, hogy a német jog a sokszor nehezen azonosítható elsődleges jogsértő helyett lehetővé teszi az igényérvényesítést a károkozásban közreható más személyekkel szemben is. Míg a weboldalakat üzemeltetők, tárhely-szolgáltatók esetén a közösségi jogalkotás speciális mentesülési szabályokat határoz meg, addig a német jog emellett általános szabályként az előfizetőkkel szemben is felhívható, római jogi gyökerekkel rendelkező *Störerhaftung* fogalmával is operál. Így az internetkapcsolatukkal a jogsértéseket lehetővé tevő, arról egyébként nem feltétlenül tudó személyek sem érezhetik magukat biztonságban, a bírói gyakorlat által kifejtett ellenőrzési és védekezési kötelezettségek őket is terhelik. E tevőleges kötelezettségek alapja azonban esetről esetre eltérő lehet, így lényegileg az adott helyzetben általában elvárható magatartáshoz jutunk vissza, vagyis az alapvetően dologi jogi alapú objektív kötelezettségek szubjektív tartalmi elemekkel telítődnek. Emiatt dogmatikailag helyeselhetők Köhler gondolatai, azaz a *Störerhaftungot* ezekben az esetekben a BGB többes károkozói alakzatai helyettesíthetnék. Ez azonban azzal járna, hogy a viszonylag „távoli” közreható következményeként megjelenő felelősség az okozott károkra (éspedig az egyetemlegesség miatt azok egészére) is kiterjedne, amely bár károsulti oldalon kétségtelenül igényérvényesítési előny, viszont a közreható személyek oldalán (a szinte lehetetlen regresszállás miatt) aránytalan érdeksérelmeket okozhat.

[60] Erre történő utalást lásd: Harke, 2011, 439. 22. lábjegyzet.

IRODALOM

- Asztalos László (1966): *A polgári jogi szankció*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Braegelmann, Tom (2009): Copyright Law in and under the Constitution. The Constitutional Scope and Limits to Copyright Law in the United States in Comparison with the Scope and Limits imposed by Constitutional and European Law on Copyright Law in Germany. In: *Cardozo Arts & Entertainment* Vol. 27. 99-144.
- Brósz Róbert – Pólay Elemér (1986): *Római jog*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Eörsi Gyula (1966): *A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Földi András – Hamza Gábor (1996): *A római jog története és intézményei*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Földi András (2004): *A másért való felelősség a római jogban*. Rejtjel Kiadó, Budapest.
- Gräbig, Johannes (2011): Aktuelle Entwicklung bei Haftung für mittelbare Rechtsverletzungen – Vom Störer zum Täter: ein neues einheitliches Haftungskonzept? In: *Multi-Media und Recht*, VIII. 504-509.
- Graf, Klaus (2009): Urheberrechtsfibel – nicht nur für Piraten. In: *Der Text des deutschen Urheberrechtsgesetzes, erklärt und kritisch kommentiert (PiratK-UrhG)*. Contumax, Berlin.
- Harke, Jan Dirk (2011): *Besonderes Schuldrecht*. Springer, Berlin.
- Hartmann, Alexander (2009): *Unterlassungsansprüche im Internet. Störerhaftung für nutzergenerierte Inhalte*. Verlag C. H. Beck, München.
- Kolosváry Bálint (1927) *Magánjog. Vezérfonal a magyar magánjogból tartott egyetemi előadásokhoz*. Studium, Budapest.
- Lagoni, Nicolai (2007): *The Liability of Classification Societies*. Springer, Berlin.
- Lenkovics, Barnabás (2001): *Magyar polgári jog. Dologi jog*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
- Markensis, Basil S. – Unberath, Hannes (2002): *The German Law of Torts. A Comparative Treatise*. Hart Publishing, Oxford and Portland.
- Marton Géza (1942): *Kártérítési kötelek jogellenes magatartásból*. Különlenyomat a Dr. Szladits Károly szerkesztésében megjelent Magyar magánjog III. és IV. kötetéből, Budapest.
- Nizsalovszky Endre (1928): *Magyar Magánjog Mai Érvényében II. Dologi jog*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest.
- Nótársi Tamás (2011): *Római Köz- és Magánjog*. Lectum Kiadó, Szeged.
- Petrik Ferenc (2002): *Kártérítési jog. Az élet, testi épség, egészség megsértésével szerződéson kívül okozott kártok megtérítése*. HVG-ORAC, Budapest.
- Smith, Emerald (2011): Lord of the Files: International Secondary Liability for Internet Service Providers. In: *Washington and Lee Law Review*, LXVIII/3. 1555-1588.
- Szalma József (2008): *Szerződéson kívüli (deliktualis) felelősség az európai és a magyar magánjogban*. (Különös tekintettel a magyar Ptk. újrakodifikálására). Budapest, Debrecen, Miskolc, Újvidék.
- Szladits Károly (1930): *Dologi jog*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest.
- Wilhelm, Jan (2010): *Sachenrecht*. Walter de Gruyter GmbH & Co., Berlin/New York.